

# İNSAN HAKLARI HUKUKUNUN POZİTİVİST YÖNÜNÜ OLUŞTURAN İLGİLİ ULUSLARARASI ANTLAŞMALARIN FEMİNİST YAKLAŞIMA ETKİSİ

EFFECT OF THE RELEVANT TREATIES AS  
THE POSITIVIST ASPECT OF THE HUMAN RIGHTS LAW  
ON THE FEMINIST APPROACH

Ali İbrahim AKKUTAY\*

**Özet:** Uluslararası hukuk, temelleri bakımından çok farklı hukuki yaklaşımların konusunu oluşturmuştur. Bu yaklaşımlardan birisi olan pozitivistimin de uluslararası hukukun uygulanmasında büyük katkıları bulunmaktadır. Güncel uluslararası hukuk bakımından öncelikle uygulanması gerektiği iddia edilen insan haklarına ilişkin uluslararası hukuk kurallarının sınırının, uluslararası antlaşmalarda yer alan temel hak ve özgürlükler çerçevesinde çizildiği doktrinde genel kabul gören görüştür. Bununla birlikte uluslararası hukukta söz konusu algıyı yıkmayı amaçlayan bir yaklaşım da mevcuttur. İki yaklaşımın çatışması, etkilerini feminist yaklaşımların yorumlanmasında da göstermektedir. Feminist yaklaşım kadının, erkek karşısındaki konumunu korumanın değil güçlendirmenin aracı olarak kullanılması hedeflenen görüşleri ortaya koymaktadır. Bununla birlikte sınırlı bir insan hakları uygulaması ve yüzeysel bir kadın-erkek eşitliği, feminist yaklaşımın amaçladığı sonuçların elde edilmesinin önünde engel teşkil edebilecek niteliktedir. Oysa insan hakları hukukunun amaçsal yorumla ele alınması durumunda feminist yaklaşım, kadının konumunu sağlamlaştırma hedefine yaklaşabilecektir. Bu sebeple temel hak ve özgürlüklere ilişkin evrensel ve bölgesel uluslararası antlaşmaların yarattığı sistemlerin, feminist yaklaşımın etkinliğinin artırılmasının mı yoksa sınırlarının çizilmesinin mi aracı olacağının irdelenmesi, kadına uluslararası hukukun yaklaşımının belirlenmesinde kilit rol oynamaktadır.

**Anahtar Kelimler:** Uluslararası İnsan Hakları Hukuku, Temel Hak ve Özgürlükler, Kadın Hakları, Feminist Yaklaşım

**Abstract:** International law has been subject to many legal approaches related to its foundations. As one of these approaches, positivism has a huge impact on the implementation of international law. Fundamental rights and freedoms regulated within the context of the international treaties limit the application of the rules of the international human rights law although they are accepted as the

primary concern of the actual international law. On the other hand there is another approach aiming to demolish this perception. Feminist approach has not only been aiming the protect women, but also intending to strenghten the status of women to men. Nonetheless application of a restricted human rights law and a superficial equality of women and men present obstacles on the purposes of the feminist approach. However, considering human rights law with the method of teleological interpretation eases to strenghten the status of women. Therefore it is the key point, to assess whether the systems established by the universal and regional conventions for the protection of fundamental rights and freedoms expand or restrict the effects of feminism, on demystifying the perspective of international law on women.

**Keywords:** International Human Rights Law, Fundamental Rights and Freedoms, Rights of Women, Feminist Approach

## GİRİŞ

İnsan haklarının uluslararası hukuktaki gelişimi 1945 yılından sonra gerçekleşmiştir. Bu tarihten önce birey, devletle olan bağı çerçevesinde ele alınmakta olup bireyin hakları devletin haklarından bağımsız şekilde değerlendirilmemiştir. Devletler, egemenliklerine günümüz hukuk anlayışında kabul edilenden daha sıkı ve katı bir bakış açısıyla yaklaşmıştır. Bu sebeple bireyin uluslararası hukukta başlı başına bir aktör olup hem vatandaşlığında olduğu devlete hem de yabancı devletlere karşı haklara sahip olması, uluslararası hukuk bakımından değişimin en önemli unsurunu oluşturmuştur. Bu yapılanma içerisinde kadının etkinliğini arttırması ise bahsedilen sürecin ayrı bir boyutunu ortaya koymaktadır. Ulusal hukuk düzenlerinde kadının sahip olduğu hakların sayısındaki ve niteliğindeki artış ve değişimlerin uluslararası hukuka yansması biraz daha geç olmuştur. Söz konusu gecikme, feminist teorilerin uluslararası hukuk alanında 1990'lı yılların başlarından itibaren tartışılması sonucunu da beraberinde getirmiştir.

İnsan hakları hukukuna ilişkin gelişmeler, her ne kadar yirminci yüzyılın ikinci yarısından itibaren kendisini göstermiş olsa da etkinliğini esas olarak yirminci yüzyılın sonlarına doğru arttırmaya başlamıştır. Feminist teori de bu etkinliğin bir yansıması olarak yirminci yüzyılın sonlarında uluslararası hukuk bakımından ele alınmaya başlamıştır. Yalnız feminist teori sadece uygulanacak uluslararası hukuk kurallarının kadının sahip olduğu özellikler çerçevesinde nasıl şekille-

neceğini değil, uluslararası hukukun kadın tarafından nasıl şekillen-  
dirileceğini de ele almaktadır. Yani, kadının uluslararası toplumdaki  
konumuna ilişkin mevcut norm ve kuralların yorumlanmasıyla sınırlı  
olmayan, bu hususun yanı sıra kadının kural koyucu ve uygulayıcı  
olarak ne tür bir fonksiyona sahip olması gerektiğini de ifade eden bir  
kapsam ortaya konmaktadır. Kadınların uluslararası hukuk kuruluş-  
larında ne şekilde temsil edileceğine kadar varan geniş bir yelpaze söz  
konusudur; çünkü feminist teori uluslararası hukuk tarafından yaratıl-  
mış bir yaklaşımı ifade etmemektedir. Uluslararası hukukta feminist  
yaklaşım, feminist teorilerin uluslararası hukuk bakımından ne tür bir  
uygulama alanı bulacağı sorusuna aranan cevaptır. Dolayısıyla çok  
farklı yönleri bulunmaktadır. Bununla birlikte bu çalışmada feminist  
teori uluslararası hukuk kurallarının uygulanmasıyla sınırlı olarak ele  
alınmaktadır. Amaç bireyin temel hak ve özgürlüklerine ilişkin oluş-  
turulan uluslararası hukuk sisteminin, feminist yaklaşımı sınırlandı-  
rıp sınırlandırmadığının yahut bu teorinin uygulanmasında uygun bir  
zemin oluşturup oluşturmadığının irdelenmesidir. Bir başka ifadeyle  
feminist yaklaşımın, uluslararası hukuk bakımından sınırlarının neler  
olduğunun insan hakları hukuku çerçevesinde ortaya konması amaç-  
lanmaktadır.

## **I. İnsan Hakları Hukukunun Gelişimiyle Bireyin Uluslararası Hukukta Değişen Konumu**

Birey, klasik ve modern uluslararası hukuk ayrımı çerçevesinde  
farklı bir konumlandırmaya sahip bulunmaktadır. Uluslararası hu-  
kuka her dönem için farklı kriterle modern - klasik ayrımı yapılma-  
sı mümkündür. Bu çalışmada söz konusu ayrım bireyin uluslararası  
toplumdaki konumlandırması dikkate alınarak yapılmaktadır. Klasik  
uluslararası hukuk bireyin uluslararası toplumda bir aktör olarak yer  
almadığı dönemi ifade etmektedir. Yaklaşık son yetmiş yılda yaşanan  
gelişmeler bir kenara bırakıldığında uluslararası hukuk hep klasik ya-  
pısıyla uygulanmıştır. Günümüzde halen klasik uluslararası hukukun  
etkileri de görülmektedir. Bununla beraber bireyin uluslararası top-  
lumda dikkate alınması gereken bir aktör olarak ortaya çıkmasıyla  
modern uluslararası hukukun da temelleri atılmaya başlamıştır. Birey,  
özellikle Avrupa merkezli insan hakları uygulamaları dikkate alındı-  
ğında, modern uluslararası hukuk bakımından artık devlete (ister va-

tandaşlığında olduğu devlet isterse yabancı devlet bakımından olsun) karşı daha çok hak ve özgürlüğe sahiptir.<sup>1</sup> Ancak dünya üzerinde yaşayan bütün insanların bu ayrıcalığa sahip olmadığı da bir gerçektir. Batı tipi demokrasilerle yönetilen devlet ülkelerinde yaşayan kişilerin sahip oldukları temel hak ve özgürlükleri kullanabilmeleri ile otoriter rejimle yönetilen devletlerde yaşayan kişilerin söz konusu hak ve özgürlüklerini kullanabilmeleri arasında ciddi farklılıklar bulunmaktadır. Aynı şekilde uluslararası hukukta insan haklarına yönelik geliştirilen bölgesel sistemler arasında da bireyin korunması bakımından farklılıklar bulunmaktadır. Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi (AİHS)<sup>2</sup> ile oluşturulan sistemin etkinlik, uygulanma ve bireye tanıdığı hak ve yetkiler bakımından Amerikan İnsan Hakları Sözleşmesi (AMİHS)<sup>3</sup> ve Afrika İnsan ve Halkların Hakları Şartıyla (AİHHŞ)<sup>4</sup> oluşturulan sistemlere nazaran çok daha ilerici yönlerinin olduğu görülür. Feminist yaklaşım, kadının uluslararası hukukta dikkate alınması bakımından ortaya koyduğu metotlarda daha çok batı tipi demokrasilerle yönetilen devletlerdeki koşulları dikkate almaktadır. Bununla beraber söz konusu devletlerin vatandaşı olan kadınların beklentileri, vatandaşı oldukları devletlerin kültürel yapıları ve kendilerine tanıdıkları haklara bağlı olarak, üçüncü dünya devletlerinin vatandaşı olan kadınların beklentilerinden bariz şekilde farklılık göstermektedir.<sup>5</sup>

Birey, uluslararası hukukta ön plana çıkarılmıştır. Onu ön plana çıkaran, devletlerin tutumu olmuştur. Devletler, bireyin sahip olduğu temel hak ve özgürlükleri tanıyacaklarını, insan haklarına saygı

<sup>1</sup> Ali İbrahim Akkutay, *Diplomatik Koruma ve İnsan Hakları İlişkisi*, Ankara: Adalet Yayınevi, 2013, s. 91. Hatta Kelsen, uluslararası hukukun, ulusal hukuk düzenlerinden farklı bir yapısı olduğundan hareketle, devletlerarası ilişkileri düzenlemesi itibarıyla bireylere birtakım haklar tanımaktan öteye geçemeyeceğini ve ödevler yükleyemeyeceğini iddia etmiştir. (Hans Kelsen, *General Theory of Law and State*, Translated by Anders Wedberg, Cambridge/Massachusetts: Cambridge University Press, 1949, s. 342.)

<sup>2</sup> Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms, 4 November 1950, 213 UNTS 220, No. 2889.

<sup>3</sup> American Convention on Human Rights, 22 November 1969, 1144 UNTS 143, No. 17955.

<sup>4</sup> African Convention on Human and Peoples' Rights, 27 June 1981, 1520 UNTS 217, No. 26363.

<sup>5</sup> Bkz. Sally Engle Merry, *Human Rights and Gender Violence – Translating International Law into Local Justice*, Chicago/London: The Chicago University Press, 2006, s. 134 vd.

göstereceklerini uluslararası alanda ortaya koymuşlardır.<sup>6</sup> İnsan hakları hukukunun uluslararası hukukun içindeki varlığı, devletin insan onuruna duyduğu saygıyla şekillenmiştir. Bununla beraber insan haklarının varlığına kaynak teşkil eden hukukun ne olduğu tam olarak ortaya konamamıştır. Bireyin uluslararası hukukta kabul edilen haklara genel olarak dünyaya geldiği andan itibaren sahip olduğu kabul edilmektedir. Yani birey, var olduğu andan itibaren, insan olması itibariyle uluslararası hukuktaki hakların muhatabı ve sahibidir. Esasında uluslararası hukukun gerçekleştirdiği malumun ilanındır. Bu da göstermektedir ki insan hakları hukuku doğal hukukun bir ürünüdür. Bununla birlikte uluslararası hukukun içinde bir disiplin olarak yer alan insan hakları hukuku, pozitivizm çerçevesinde uygulama alanı bulmaktadır. Yani bireyin insan olmasından kaynaklanan haklarının neler olduğuna, bu hakların ne şekilde kullanılabileceğine ve uluslararası ilişkilere etkisinin nasıl olacağına devletler arasında yapılan uluslararası antlaşmalarla sınırlar çizilmektedir. Normatif temelleriyle ortaya konulan bir uluslararası hukuk disiplini pozitivizme mahkûm edilmiş ve edilmektedir.<sup>7</sup>

<sup>6</sup> Thomas Buergenthal, "The Contemporary Significance of International Human Rights Law", *Leiden Journal of International Law*, Vol. 22 (2), 2009, s. 222.

<sup>7</sup> İnsan hakları hukuku çerçevesinde en önemli problemlerden birisi insan haklarının nerede başlayıp nerede bittiğinin yani sınırının çizilmesidir. Mevcut kuralların amaçlarının ne olduğunun hangi kriterlere göre oluşturulduğu belirsizdir. İnsan hakları hukukunun sınırının belirlenmesinde iki farklı faktör, iki farklı sonucu ortaya çıkarmaktadır. Eğer temel hak ve özgürlükler insan hakları hukukunun amacı olarak görülürse, bu durum dışarıdan bir şeyin insan hakları hukukunun kapsamını oluşturduğunu ortaya koyar. Bu şartlar altında insan hakları hukukunun otonom bir temeli bulunmaz. İnsan hakları hukukunun temelinde siyasi bir projenin yatmadığı, kuralların devlet iradesi dışında olduğu sonucu ortaya çıkar ki, bahsi geçen sonuç doğal hukukun tanımlaması için kullanılabilir niteliktedir. Diğer yönüyle insan hakları hukukunun amacının doğal hukukun ürünü olan temel hak ve özgürlüklerin pozitif hukuka aktarılması olduğu düşüncesi benimsebilir ki, söz konusu yorum insan hakları hukukunu sosyal bir ihtiyaç olmaktan çıkarır. (Audrey Soussan, "From Law as a Means to Law as an End: About the Influence of International Human Rights Law on the Structure of International Law Rules", in *The Influence of Human Rights on International Law*, Norman Weiß and Jean-Marc Thouvenin (Eds.), Heidelberg/Dordrecht/ New York: Springer, 2015, s. 9.) Uygulanan uluslararası hukukun bugün için doğal hukukun yorum yöntem ve araçlarıyla uyumlu olmadığı görülmektedir. Hangi temel hak ve özgürlüklerin insan hakları hukukunun konusunu oluşturduğu hangisinin kapsam dışında bulunduğu tamamen siyasi tercihlere bağlıdır. Bu şartlar altında da pozitif uluslararası hukuk insan hakları hukukunun uygulama alanı set çekebilmektedir.

Birleşmiş Milletler (BM) Şartı'nın yürürlüğe girmesiyle birlikte insan hakları hukukuna ilişkin önemli gelişmeler yaşanmıştır. Çok sayıda uluslararası bildiri yayınlanmış, uluslararası antlaşma oluşturulmuş ve yürürlüğe girmiştir. Milletlerarası Medeni ve Siyasal Haklar Sözleşmesi (MMSHS),<sup>8</sup> Milletlerarası Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi (MESKH),<sup>9</sup> İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi (İHEB)<sup>10</sup>, Soykırım Suçunun Önlenmesi ve Cezalandırılması Hakkında Sözleşme,<sup>11</sup> AİHS ve AMİHS gibi temel uluslararası hukuk belgeleriyle insan haklarına ilişkin normatif temellerin oluşturulduğu düşünülmektedir.<sup>12</sup> Oysa söz konusu belgeler mevcut normatif değerleri yazılı hale getirmiştir. Bu ayrımın yapılamaması maalesef güncel insan hakları uygulamalarına da yansımaktadır. Zira insan hakları hukukunun normatif temellerinin pozitif uluslararası hukuk kaynaklarından doğduğu anlayışıyla hareket etmek, insan hakları hukukunu iradeci pozitivist uluslararası hukukla yorumlamaktan başka bir gelişimin kaydedilemeyeceğini kabul etmek anlamına gelecektir. Bu sebeptendir ki doğrudan kadın haklarına ilişkin Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi (CEDAW),<sup>13</sup> BM Kadınların Siyasal Haklar Sözleşmesi,<sup>14</sup> BM Evlenmeye Rıza, Evlenme için Asgari Yaş ve Evliliklerin Tescili Hakkında Sözleşme<sup>15</sup> gibi çok daha eski tarihli uluslararası antlaşmalar bulunsa da yirminci yüzyılın sonlarında alevlenen uluslararası hukuka yönelik feminist yaklaşıma kadar kadın hakları böylesi bir gündem oluşturmamıştır. Zira insan hakları hukukunun gelişimiyle bireyin uluslararası hukukta sahip olduğu haklar ile kadının elde ettiği haklar aynı paralelde gerçekleşmiştir.

<sup>8</sup> International Covenant on Civil and Political Rights, 16 December 1966, 999 UNTS 171, No. 14668.

<sup>9</sup> International Covenant on Economic Social and Cultural Rights, 16 December 1966, 993 UNTS 3, No. 14531.

<sup>10</sup> UN General Assembly, General Assembly Resolution 3/217 A [Universal Declaration of Human Rights], 10 December 1948, A/RES/217(III) A (1948).

<sup>11</sup> Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide, 9 December 1948, 78 UNTS 278, No. 1021.

<sup>12</sup> Thomas Buergenthal, "The Normative and Institutional Evolution of International Human Rights", Human Rights Quarterly, Vol. 19(4), 1997, s. 705.

<sup>13</sup> Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination against Women, 18 December 1979, 1249 UNTS, No. 20378.

<sup>14</sup> Convention on the Political Rights of Women, 31 March 1953, 193 UNTS 136, No. 2613.

<sup>15</sup> Convention on Consent to Marriage, Minimum Age for Marriage and Registration of Marriages, 10 December 1962, 521 UNTS 232, No. 7525.

Kadın, cinsiyet temelli bir farklılığa bağlı olarak farklı haklar elde etmemiştir. İnsan hakları hukukunun pozitivizme bağımlı tutulması kadın haklarının gelişimine de ket vurmuştur. Bireyin devlet iradesinden bağımsız şekilde sahip olduğu hakların hukuki rejiminin devlet iradesine bağlı tutulması, kadının da sahip olduğu özelliklere bağlı olarak haklar elde etmesinin önünde engel teşkil etmiştir. Bununla birlikte kabul edilmesi gereken bir gerçek vardır ki; o da mevcut uluslararası hukukun insan hakları bakımından bu şekilde uygulanmaya devam ediyor olmasıdır. Kadın haklarının uluslararası hukuktaki gelişimi de genel olarak insan hakları hukukunun üzerinde durulan özelliklere bağlı olup, feminist yaklaşım bu kapsam yani uluslararası antlaşmaların meydana getirdiği sistem çerçevesinde uygulama alanı bulmaktadır.

## II. İnsan Haklarına İlişkin Uluslararası Antlaşmaların Özellikleri

İnsan haklarına ilişkin uluslararası yükümlülükler her ne kadar devletler tarafından bir uluslararası antlaşma ile üstlenilmekteyse de söz konusu antlaşmaları genel uluslararası antlaşmalardan ayırmak gerekmektedir. Zira devletlerarası ilişkilerin düzenlenmesinde uluslararası hukukun özünü oluşturan mütekabiliyet ilkesi, insan haklarına ilişkin uluslararası antlaşmalar bakımından uygulama alanı bulamaz. Bu hususun çok basit bir nedeni bulunmaktadır. O da uluslararası antlaşmalara ilişkin oluşturulan genel uluslararası hukuk rejiminin devletlerin karşılıklı çıkarlarını korumayı ve dengelemeyi amaçlarken, insan haklarına ilişkin uluslararası antlaşmaların bireyin hangi devletin vatandaşlığında olduğunu gözetmeksizin uluslararası ortak faydayı sağlamayı amaçlamasıdır.<sup>16</sup> Bahsi geçen haklar evrenselidir ve yazılı olarak ifade edilmeseler bile devletler bakımından sonuç doğururlar.<sup>17</sup> Bu yönüyle insan haklarına ilişkin uluslararası antlaşmaların *erga omnes* etkisinin bulunduğu kabul edilmesi kaçınılmazdır.<sup>18</sup>

<sup>16</sup> Başak Çalı, "Balancing Human Rights? Methodological Problems with Weights, Scales and Proportions", Human Rights Quarterly, Vol. 29 (1), 2007, s. 260.

<sup>17</sup> Reservations to the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime and Genocide, Advisory Opinion, 1951 ICJ Rep., s. 23.

<sup>18</sup> Barcelona Traction Light and Power Company Case (Belgium v. Spain), 1970 ICJ Rep., para. 33, 34. Ahmadou Sadio Diallo (Republic of Guinea v Democratic Republic of the Congo), Judgment, 2010 ICJ Rep., para. 87.

İnsan hakları hukukunun bu yönleri dikkate alınmakla beraber, önemli bir sorun da ortaya çıkmaktadır. O da uluslararası antlaşmalarla düzenlenenler dışında temel hak ve özgürlüklerden bahsedilip bahsedilemeyeceği olmaktadır. Zira bir uluslararası antlaşma ancak kendi içeriği çerçevesinde uygulanır. Metinde düzenlenenlerden daha fazla yahut daha eksik bir uygulamadan bahsedilemez. Ancak konu insan hakları hukuku olduğunda evrensel ya da bölgesel bir uluslararası antlaşmanın konusunu oluşturmayan bir hakkın insan hakları kapsamına girip girmeyeceğinin cevabı kesin olarak ortaya konamamaktadır.

Bu noktada tartışılması gereken en önemli sorunlardan birisi temel hak ve özgürlüklerin evrensel niteliğidir.<sup>19</sup> Zira bir temel hak ve özgürlük insan haklarına ilişkin bölgesel bir uluslararası antlaşmanın konusunu oluşturmakla birlikte evrensel bir uluslararası antlaşmada yer almadığında, söz konusu temel hak ve özgürlüğün evrensel bir niteliğinin bulunup bulunmadığı, bulunuyorsa ne şekilde yaklaşılması gerektiğinin belirlenmesi önemlidir. Uluslararası insan hakları hukuku evrenselliğe ilişkin çok çeşitli yaklaşımları farklı uluslararası hukuk belgelerinde ortaya koymaktadır. İHEB, her türlü temel hak ve özgürlüğü göz önünde bulundurarak bütün insanlar için ulaşılması gereken ortak bir standarttan bahsederken, MMSHS ve MESKH temel hak ve özgürlüklerin insan onurundan kaynaklandığını ifade etmektedir. Bununla birlikte yine aynı metinler temel hak ve özgürlüklerin belirli şartlar altında sınırlarının öngörülebileceğini de hüküm altına almaktadırlar.<sup>20</sup> UAD, temel insan haklarının görmezden gelinmesinin, BM

<sup>19</sup> II. Dünya Savaşından sonra kabuk değiştiren uluslararası hukuk, insan haklarına ilişkin uluslararası antlaşmalar yürürlüğe sokulmadan önce de insanı dikkate almaya başlamıştı. Şöyle ki amacı devletlerarası uyuşmazlıkları çözmek olan Uluslararası Adalet Divanı (UAD) dahi inşa hayatına dikkat çekmeye başlamıştır. Her ne kadar doğrudan temel hak ve özgürlüklerin evrensel niteliğine atıf yapmasa da 1949 yılında Corfu Kanalı Davasında UAD'nin varmış olduğu sonuç, devletlerin insanların hayatlarını kaybetmesine neden olan davranışlarından sorumlu olacakları yönünde olmuştur. (The Corfu Channel Case (United Kingdom of Great Britain and Northern Ireland v. Albania), Merits, 1949 ICJ Rep., para. 23.) Divan'ın daha sonraki kararlarında (Barcelona Traction ve Diallo Davaları) daha ilerici ve konunun özü bakımından dikkate alınabilecek hususlara vurgu yapılmışsa da, Corfu Kanalı Davası'nın açtığı yol bakımından özel bir yeri bulunmaktadır.

<sup>20</sup> Michael Freeman, "Universalism of Human Rights and Cultural Relativism", in Routledge Handbook of International Human Rights Law, Scott Sheeran and Nigel Rodley, London/New York: Routledge, 2014, s. 50, 51.

Şartı'nın açık ihlali olacağını ifade ederek, BM Şartı tarafından kesin olarak ortaya konmasa da her türlü insan hakkının korunmasının gerekliliğini vurgulamaktadır.<sup>21</sup> BM Şartı da insan hakları hukukuna ilişkin evrensel bir uluslararası antlaşma olarak kabul edilmektedir.

Görüldüğü üzere ilgili metinler, temel hak ve özgürlüklerin evrensel nitelikte ve kendiliğinden var olduğunu ortaya koymakla birlikte, bu hak ve özgürlüklere pozitif düzenlemelerle sınırlandırmaların getirilebileceğini öngören hükümlere sahiptirler. Bu açıdan bakıldığında her ne kadar evrensel nitelikte olduğu kabul edilse de devletlerin kendiliklerinden insan haklarına ilişkin uluslararası antlaşmaların kapsamını genişletmek niyetinde olmadıkları anlaşılmaktadır. Gerekli takdirde temel hak ve özgürlüklerin sınırlandırılmasının kaçınılmaz olması bir gerçektir. Bununla birlikte sınırlandırılabilir temel hak ve özgürlüklerin listesine bir yenisinin eklenmesinin, doğrudan devletlerin rızasıyla gerçekleştirilmesi pek mümkün görünmemektedir. İnsan haklarına ilişkin uluslararası antlaşmalar ve ilgili diğer belgeler, temel hak ve özgürlüklerin tahdidi bir yapısının olmadığı sonucuna ulaşılmasını sağlasa da, uluslararası antlaşmalarda yer almayan temel hak ve özgürlüklerin ne şekilde değerlendirilmesi gerektiğine ilişkin bir çözüm de getirmemektedirler.

Doktrin ve uluslararası yargı kararları insan haklarına ilişkin uluslararası bir antlaşma metninde yer almasa dahi temel hak ve özgürlüklerin korunmasının gerekliliğini vurgulamaktadır. Bu yükümlülüklerin *erga omnes* niteliği haiz olması konusunda çok fazla sayıda itirazla da karşılaşmamaktadır. Yalnız uygulama aşamasına geçildiğinde devletler ve uluslararası mahkemeler kendilerine çizilen sınır çerçevesinde hareket etmek durumunda kalmaktadırlar. Konuya ilişkin uluslararası yargı organlarının konumunun belirlenmesi bu bakımdan önemlidir. Uluslararası yargının, kural koyucu olmadığı ve yeni bir hukuk yaratamayacağından hareketle insan haklarının *erga omnes* özelliklerine ne şekilde yaklaşması gerektiği sorusunun cevap bulması gerekmektedir.<sup>22</sup> Zira evrensel ve bölgesel çok katılımlı uluslararası

<sup>21</sup> Legal Consequences for States of the Continued Presence of South Africa in Namibia (South West Africa) (Security Council), Advisory Opinion, 1970 ICJ Rep., para. 131.

<sup>22</sup> İnsan hakları hukukundan kaynaklanan yükümlülüklerin *erga omnes* olarak nitelendirilmesinin temelinde insan hakları hukukunun normatif bir yapısının

antlaşmalarla düzenlenmeyen bir temel hakkın insan hakları hukukunun konusunu oluşturduğunun bir uluslararası mahkeme kararında yer almasının mevcut durumun tespitini mi yoksa yeni bir uluslararası bir hukuk kuralının yaratılması sonucunu mu doğuracağı tartışmaya açıktır. Aynı şey bir uluslararası antlaşmada temel hak ve özgürlük olarak düzenlenen bir hususun, bir diğer uluslararası antlaşmada düzenlenmemesi durumunda da söz konusudur. Yani uluslararası antlaşmalar ile oluşturulmaya çalışılan düzen yeterli olamamaktadır.

Kadın hakları da insan hakları hukukuna ilişkin bahsedilen sıkıntılardan etkilenmektedir. Kadınların sahip oldukları özelliklerden ve dünya üzerinde kadınların maruz kaldığı ayrımcılıktan dolayı oluşturulan uluslararası antlaşmalar da bulunmaktadır. Ancak bu antlaşmalar son derece sınırlıdır. İnsan haklarına ilişkin uluslararası antlaşmalarda ve diğer uluslararası antlaşmalarda insan haklarının korunmasına dair hükümler çoğu zaman cinsiyet farkı gözetmeksizin oluşturulmaktadır. Bu hükümlerin uygulanmasında, kadının, üzerinde durulan yönleriyle dikkate alınmaması durumunda ise önemli sıkıntılar doğmaktadır. Zira bu şartlar altında söz konusu haklar kadını ikinci plana iten, erkeği ön plana çıkaran bir niteliği ortaya koymaktadır. Hâlbuki yukarıda da belirtildiği üzere insan hakları hukukunun konusunu oluşturan temel hak ve özgürlükler, yalnızca uluslararası antlaşma metinlerine hasredilemez. Temel hak ve özgürlüklerin kadın ekseninde ayrıca ele alınması gerekmektedir.<sup>23</sup> Zaten uluslararası antlaşmalara ilişkin yorum kurallarının özel olarak ele alındığı ve farklı yöntemlerin kullanıl-

---

bulunduğuna yönelik genel kabul yatmaktadır. Bununla birlikte normatif bir yapının ve söz konusu yapının içinde yükümlülüklerin erga omnes niteliğinin kabul edilmesi uygulamayı tek başına istenen düzeye taşıyamamaktadır. Zira insan hakları hukukunun pozitif yönünü oluşturan uluslararası antlaşmalar sistemi yer almaktadır. Bu anlamda iki yönlü bir ilişki söz konusudur. Bir yönüyle pozitif yükümlülüklerin meşruiyetini sağlayabilmesi için normatif yapıyla uyumlu olması beklentisi, diğer yönüyle de normatif yapının etkinliğini sağlayabilmesi için pozitif uluslararası hukuka ihtiyaç duyması insan hakları hukukunun etkinliğinin önündeki en büyük engellerden bir tanesidir. (Willy Moka-Mubelo, *Reconciling Law and Morality in Human Rights Discourse – Beyond the Habermasian Account of Human Rights*, Cham: Springer, 2017, s. 82.)

<sup>23</sup> Bkz. Fleur Van Leeuwen, “ ‘Women’s Rights are Human Rights!’: the Practice of the United Nations Human Rights Committee and the Committee on Economic, Social and Cultural Rights”, in *Women’s Human Rights – CEDAW in International, Regional and National Law*, Anne Hellum and Henriette Sindig Aasen, Cambridge: Cambridge University Press, 2013, s. 256 vd.

dığı insan hakları hukukunda, temel hak ve özgürlüklerin kadın bakımından irdelenmesinde de mikro düzeyde yeni bir bakışın sağlanması gerekmektedir. Esasında feminist yaklaşım bu yorum yöntemini somutlaştırmaktadır. Feminist yaklaşım, kadın haklarının korunması ve kadının konumunun güçlendirilmesi bakımından uluslararası hukuku kadın hakları çerçevesinde yorumlayan; insan hakları hukukunun içinde özelleştirilmiş bir içeriği ifade eder.<sup>24</sup> Bununla beraber konuya ilişkin kesin bir kabul uluslararası toplumda ortaya konamamaktadır.<sup>25</sup> Bu noktada da insan haklarına ilişkin uluslararası antlaşmalar ile feminist yaklaşım arasındaki ilişki, feminist teorilerin uluslararası hukukta uygulanmasının önünde bir engel niteliği taşıyabilmektedir.

### III. İnsan Hakları Hukuku ve Uluslararası Hukukta Feminist Yaklaşım

Kadının uluslararası hukuk bakımından sahip olduğu hakları 1945 öncesi ve sonrası olacak şekilde ikiye ayırmak mümkündür. 1945 yılından önce uluslararası hukuk kadını ataerkil ve korumacı bir yaklaşımın ürünü olan uluslararası hukuk norm ve kuralları çerçevesinde ele almaktaydı. Kadının önceliğini anne olmaya dayandırmakta ve onu aile içi hiyerarşide korunan ailenin mülkiyetinde bir eşyaymışçasına düzenlemekteydi. II. Dünya Savaşından sonra ise kadın bir insan olarak görülmeye başlanmış ve bu sebeple de “erkeğin sahip olduğu haklara” kavuşması sağlanmaya çalışılmıştır. Kadın, insan hakları hukukunun gelişmeye başladığı ilk zamanlarda da, erkeğin altında olduğu düşünülen konumu güçlendirilmeye çalışılan ve erkeğin sahip olduğu haklara erişmesi bahsedilmiş yeni bir insan tipi olarak görülmekteydi. İHEB, MMSHS ve MESKH ile başlayan süreç kadının gerçek anlamda insan haklarının konusunu oluşturması gerekliliğini ortaya çıkarmıştır. Kadın, haklarını kullanırken ayrımcılığa maruz kalmama ve

<sup>24</sup> Hilary Charlesworth, “Feminist Ambivalence about International Law”, *International Legal Theory*, Vol. 11(1) s. 3. Bkz. Anne Orford, “Feminism, Imperialism and the Mission of International Law”, *Nordic Journal of International Law*, Vol. 71(2), 2002, s. 281.

<sup>25</sup> Bkz. Fernando R. Tesson, “Feminism and International Law”, *Virginia Journal of International Law*, Vol. 33(3), 1993, s. 665 vd.; Martti Koskenniemi, *From Apology to Utopia - The Structure of International Legal Argument*, Cambridge: Cambridge University Press, 2005, s. 485 vd.; Rosa Ehrenreich Brooks, “Feminism and International Law: An Opportunity for Transformation”, *Yale Journal of Law and Feminism*, Vol. 14, 2002, s. 354 vd.

erkeklerle eşit haklara sahip olma ayrıcalığına(!) kavuşmuştur.<sup>26</sup> Feminist yaklaşım uluslararası hukuk bakımından bahsedilen sorunları kadının sahip olduğu özellikler bakımından ortadan kaldırmaya çalışmaktadır. Bununla birlikte kadın - erkek ayrımını yalnızca cinsiyet temelli bir yaklaşımla ele almamak gerekmektedir. Feminist yaklaşımın amacı kadın ve erkek kimlikleri arasındaki farklılığı ortaya koymaya çalışmaktadır.<sup>27</sup> Zaten aksi bir durum, sadece kadın - erkek eşitliği ve ayrımcılığın önlenmesi algısının yeterli olarak görülmesini değil aynı zamanda 1945 yılından önceki mevcut durumun olağan olduğunu ortaya koyar.

Kadın, erkeğe nazaran daha farklı muamelelere ve olumsuz koşullara maruz kalabileceği için, "eşitlik" kadının erkek karşısındaki konumunun belirlenmesi bakımından insan hakları hukukunun yetersiz yönlerini de ortaya koymaktadır. Eşitlik, özüne inilerek uygulanmadığı takdirde, kadının sahip olduğu hakları kâğıt üzerinde bırakmaktadır.<sup>28</sup> Erkek, hamile olduğu için işini kaybetme riskini taşımadığı,<sup>29</sup> cinsiyete bağlı saldırıların ve zararların (aile içi şiddet, gurur cinayetleri, zorla evlilik vb.) muhatabı olmadığı için insan hakları hukukunun eşit koruma sağladığı yönünde getirdiği bir hükmü içselleştirmekte güçlük çekmektedir.

Eşitlik ilkesinin ne zaman uygulanması gerektiği, ne zaman olumsuz sonuçlar doğuracağına ilişkin genel geçer bir standart bulunma-

<sup>26</sup> Dianne Otto, "Women's Rights", in *International Human Rights Law*, Daniel Moeckli, Sangeeta Sheh, and Sandesh Sivakumaran (Eds.), Second edition, Oxford: Oxford University Press, 2014, s. 320, 321. Feminizmin uluslararası hukukta insan haklarının ele alınması bakımından etkileri dört aşamalı bir tarihi süreçte de belirtilebilir. Öncelikle kadın ve erkek arasında resmi bir eşitlik oluşturulmuş, uluslararası hukukun yapısal analizi yapılmaya başlanmış, uluslararası hukuk kurallarının yeniden şekillendirilmesi veya yorumlanması üzerinde görüşler ileri sürülmüş ve ortaya çıkan sonuçlar çerçevesinde bir değerlendirme dönemine girilmiştir. Esasında yapısal analiz, yorumlama ve değerlendirme aşamaları farklı tarihlerde başlamışlarsa da her üçü de günümüzde halen varlıklarını sürdürmektedirler. (Bkz. Alice Edwards, *Violence Against Women Under International Human Rights Law*, Cambridge/New York/Merlbourne: Cambridge University Press, 2011, s. 38 - 43.)

<sup>27</sup> Rachel Saloom, "A Feminist Inquiry into International Law and International Relations", *Roger Williams University Law Review*, Vol. 12(1), 2006, s. 160.

<sup>28</sup> Hilary Charlesworth, "Feminists Critiques of International Law and Their Critics", *Third World Legal Studies*, Vol. 13(1), 1995, s. 8.

<sup>29</sup> Bkz. *Schuler-Zraggen v Switzerland*, App. No. 14518/89 (ECtHR, Judgment of 24 June 1993).

maktadır. Bu durum uygulamada aşılmaya çalışılmaktadır.<sup>30</sup> CEDAW Komitesi de 19 numaralı genel tavsiyesinde<sup>31</sup> cinsiyet bazlı şiddeti CEDAW'nin lafzından farklı yorumlayarak ayrımcılık yasağı içerisine sokmuştur.<sup>32</sup> Görüldüğü üzere yine kadının sahip olduğu temel hak ve özgürlüklere ilişkin yapılmış bulunan bir uluslararası antlaşma pozitivist uygulamada kadın bakımından istenilen uygulamayı oluşturamamıştır. Bununla birlikte yapılan yorum, insan hakları hukukunun doğal hukuktan kaynaklanan yönüne uygun bir şekilde gerçekleştirilmiştir. Zira lafzi yorum yerine amaçsal yorumun tercih edilmesiyle kadının sahip olduğu özellikler, temel insan hakları belgelerinin ortaya koyduğu hedeflere uygun bir şekilde mevcut kuralların yorumlanmasında dikkate alınmıştır. Ancak uygulamanın ne şekilde olması gerektiği ortaya konmakla birlikte, bu yorumun bağlayıcı olabilmesi için gerekli hükümler ilgili uluslararası antlaşmada yer almadığı için, kadın hakları bazında insan hakları hukuku bir kez daha iradeci pozitivizme yenik düşmüştür.

Feminizm, uluslararası hukuk tarafından oluşturulup iç hukuk düzenlerine servis edilmiş bir yaklaşım değildir. Tamamen sosyolojik araştırmaların ürünü olarak ortaya çıkmış, psikolojinin araçları kullanılarak farklı bakış açılarıyla irdelenmiş ve felsefi olarak çeşitli yönleriyle tartışılmakta olan bir kavramdır.<sup>33</sup> Feminizmin iki temel eksen

<sup>30</sup> Kadının kendi soyadını eşinin soyadından bağımsız bir şekilde kullanamaması hakkında bkz. *Burghartz v Switzerland* , App. No. 16213/90 (ECtHR, Judgment of 22 February 1994). Kadının aile içindeki konumunda eşitliğinin sağlanmasına ilişkin bkz. *Unal Tekeli v Turkey* , App. No. 29865/96 (ECtHR, Judgment of 16 November 2004). Evlilikte sahip olunan mülkiyete ilişkin haklar bakımından MSSHS'yi ihlali bakımından bkz. *HRC, Ato del Avellanal v Peru* (1988) UN Doc. Supp. No. 40 (A/44/40). Ulusal düzenlemelerin CEDAW'la çelişen yönleri bakımından bkz. *Morales de Sierra v Guatemala* , IACHR, OEA/Ser.L/V/II.95 Doc. 7 rev. at 144 (1997). Kadının vatandaşlığı bakımından bkz. *Advisory Opinion on Proposed Amendments to the Naturalization Provisions of the Constitution of Costa Rica* , Advisory Opinion OC-4/84, IACtHR Series A No. 4 (19 January 1984).

<sup>31</sup> CEDAW Committee, General Recommendation No. 19, Eleventh Session, 1992, [http://tbinternet.ohchr.org/Treaties/CEDAW/Shared%20Documents/1\\_Global/INT\\_CEDAW\\_GEC\\_3731\\_E.pdf](http://tbinternet.ohchr.org/Treaties/CEDAW/Shared%20Documents/1_Global/INT_CEDAW_GEC_3731_E.pdf) (Son erişim tarihi 25.03.2017.)

<sup>32</sup> Christine Chinkin, "Women, Rights of, International Protection", in R. Wolfrum (ed), *The Max Planck Encyclopedia of Public International Law*, Oxford University Press, 2008 -, online edition, 2010, para. 19. (Son erişim tarihi 25.03.2017.)

<sup>33</sup> İnsan hakları hukukuna ilişkin uluslararası yükümlülükler genellikle iç hukukun uluslararası hukuka yansımaları şeklinde olur. Bu sebeple insan hakları hukukunun normatif yapısının, antlaşmalardan bağımsız bir şekilde dikkate alınacağına ilişkin tartışmalar, ulusal düzeydeki araştırmalar neticesinde elde edilen veriler

etrafında şekillendiği sonucuna ulaşılmaktadır. Anlaşıldığı üzere feminizm bir yönüyle kadının, özellikleri itibariyle, sahip olduğu hakların erkek karşısında daha farklı yorumlanması gerekliliğini tartışırken; diğer yönüyle erkeğin erkek olması itibariyle kadının önünde görülmesini ve kadının ikinci plana atılmasını eleştirmektedir. İlk yönüyle feminizm kadının pozitif bir ayrımcılığa tabi tutulması ihtiyacını açıklayan bir yaklaşım olarak ele alınabilmektedir. Buna göre aynı konuya kadının ve erkeğin farklı şekillerde yaklaşıyor olmaları ile fiziksel ve psikolojik yapılarındaki farklılıklar nedeniyle feminist yaklaşım, kadın ve erkek bakımından iki ayrı değerlendirmenin zorunlu olduğu kanaatini doğurmaktadır. İkinci yönüyle ele alındığında da toplumsal yaşamda kadının erkek karşısında tamamen cinsiyetçi bir bakış açısıyla ikinci plana itilmesini eleştirmekte, kadın - erkek eşitliği çerçevesinde değerlendirmelerde bulunmaktadır. Feminizmin bu iki yönüyle birbirine taban tabana zıt iki görüş algısı yaratmakla birlikte aynı amacı ortaya koyduğu anlaşılmaktadır. Bu amacın da kadının erkek karşısındaki konumunun güçlendirilmesi olduğu açıktır.

Uygulamada söz konusu çelişki feminizm paradoksu olarak ifade edilmektedir. Buna göre, kadının haklarını en iyi güvenceye alan hukuk normlarının kadına erkeklere olduğu gibi davranılmasını sağlayan normlar mı yoksa yalnızca kadına uygulanabilen belirli normlar mı olduğu sorusuna kesin bir cevap verilememektedir.<sup>34</sup> Sonuç olarak

---

çerçevesinde gerçekleştirilir. Bu nedenle de insan hakları hukuku ve onun taşıdığı özellikler sosyolojik araştırmaların neticelerinin yansıtılmasıyla oluşturulur. (Bryan S. Turner, "Sociology of Human Rights", in *The Oxford Handbook of International Human Rights Law*, Dinah Shelton (Ed.), Oxford/New York: Oxford University Press, 2013, s. 88.) Feminist yaklaşımda bu çerçevede ulusal düzeydeki sosyolojik araştırmaların ortaya koyduğu verileri dikkatlice ele alıp çeşitli teoriler ya da yöntemler ileri sürer. Zamanla bu yöntemler uluslararası ortak bir değerler sisteminin oluşturulması çabasına katkıda bulunmaya başlar ve uluslararası hukukta da bu eksenle kadın haklarının korunması ve ön plana çıkarılması bakımından çeşitli yöntemler oluşturulur. Feminizm bu nedenle, insan haklarına ilişkin diğer hususlarda da olduğu gibi, kadınlara yönelik ulusal uygulamalardan kaynaklanan sorunların uluslararası toplumun ortak çıkarlarının korunması için çözümlenmesine katkıda bulunur.

<sup>34</sup> Sari Kouvo, *Making Just Rights? – Mainstreaming Women's Human Rights and a Gender Perspective*, Uppsala: Lustu Forlag, 2004, s. 104. Bu yaklaşımın benimsendiği BM Güvenlik Konseyi kararlarına da rastlanmaktadır. Bkz. UN Security Council, Security Council Resolution 1325 [Women and Peace and Security], 31 October 2000, S/RES/1325 (2000). UN Security Council, Security Council Resolution 1820 [Women and Peace and Security], 19 June 2008, S/RES/1820 (2008). UN Security Council, Security Council Resolution 1888 [Women and Peace and

feminizmin her iki ekseninde de etkisinin olduğu göz önünde bulundurulduğunda söz konusu paradoksun bir çatışma yaratmadığı, yalnızca insan hakları hukuku çerçevesinde yorumlanması gereken bir gerçeği doktrinin dikkatine sunduğu görülmektedir.

Feminizm uluslararası hukukta bir etki yaratmak peşindedir. Amacı kadının, kadın olarak ele alınması ve ikinci planda tutulmasının engellenmesidir.<sup>35</sup> Feminizm, uluslararası hukuktaki hukuka aykırılıkların ortadan kaldırılması ve karar mercilerinin uygulamalarının yeni bir uluslararası hukuk yaratılarak değiştirilmesi peşinde değildir.<sup>36</sup> Amacı mevcut insan hakları hukukunun uygulanmasında çok çeşitli tecrübelerle ortaya çıkmış, kadınların yaşamlarına etki eden çeşitli faktörlerin dikkate alarak ulusal uygulamalardaki insan hakları hukuku ihlallerini engellemektedir. Söz konusu bakış açısı yeni bir hukuk yaratmamaktadır.<sup>37</sup> Feminizm, insan hakları hukuku özelinde uluslararası hukuka katkıda bulunma amacındadır. Bu katkıyı kadının haklarını esas alarak gerçekleştirmeyi hedeflemektedir. Dolayısıyla buradaki amaç yeni bir uluslararası hukukun kadınlar için yaratılması değil, mevcut norm ve kuralların kadınlar dikkate alarak yorumlanması ve ihtiyaç duyulan düzenlemelerin hayata geçirilmesidir.

---

Security], 30 September 2009, S/RES/1888 (2009). UN Security Council, Security Council Resolution 1889 [Women and Peace and Security], 5 October 2009, S/RES/1889 (2009). UN Security Council, Security Council Resolution 1960 [Women and Peace and Security], 16 December 2010, S/RES/1960 (2010). UN Security Council, Security Council Resolution 2106 [Women and Peace and Security], 24 June 2013, S/RES/2106 (2013). UN Security Council, Security Council Resolution 2122 [Women and Peace and Security], 18 October 2013, S/RES/2122 (2013). UN Security Council, Security Council Resolution 2242 [Women and Peace and Security], 13 October 2015, S/RES/2242 (2015).

<sup>35</sup> Başta BM sistemi içerisinde oluşturulan uluslararası antlaşmalar olmak üzere temel hak ve özgürlükleri ilgilendiren bölgesel ve evrensel nitelikli uluslararası antlaşmaların kadınlar bakımından etkin sonuçlar yaratması ancak feminist teorilerin anlaşılmasıyla mümkündür. Bu durum hem BM'nin ve diğer uluslararası örgütlerin benimseyecekleri politikalara yön verilmesini hem de mevcut düzenlemelerin kadınların haklarını korumaya hizmet edecek şekilde yorumlanmasını sağlayacaktır. (Bkz. R. Christopher Preston and Ronald Z. Ahrens, "United Nations Convention Documents in Light of Feminist Theory", *Michigan Journal of Gender and Law*, Vol. 8(1), 2001, s. 26.)

<sup>36</sup> Feminist yaklaşımın ancak insan haklarına ilişkin ilgili uluslararası antlaşmaların içeriklerinin yeniden düzenlenmesiyle mümkün olduğunu savunan görüş için bkz. Karen Engle, "International Human Rights and Feminism: When Discourses Meet", *Michigan Journal of International Law*, Vol. 13(3), 1992, s. 584 vd.

<sup>37</sup> Hilary Charlesworth, "Feminist Methods in International Law", *Studies in Transnational Legal Policy*, Vol. 36, 2004, s. 181.

Yapılan açıklamalardan, bahsedilen özellikleri taşıyan feminizmin ilk etkilerini ulusal hukuk düzenlerinde gösterdiği, bunun uluslararası hukuka yansımalarının daha sonra gerçekleştiği anlaşılmaktadır. Kadın – erkek ayrımcılığının ortadan kaldırılması, kadının iş hayatındaki ve toplumsal hayattaki konumunun güçlendirilmesi ve kadının cinsiyetçi yaklaşımın bütün olumsuz sonuçlarından arındırılması çabası ulusal hukuk düzenlerinin uzun bir süredir devam eden ve güncel kaygılarıdır. Bununla birlikte insan hakları hukukunun uygulanmasında da görüldüğü üzere konunun tamamen ulusal hukuk düzenlerinin takdirine bırakılması istenilen düzeyde sonuçların elde edilmesini engelleyici niteliktedir. Ancak uluslararası hukuk, insan hakları hukukunun gelişimiyle birlikte sağladığı ilerlemeyi tam olarak feminizmin istediği şekilde gerçekleştirememektedir.

Feminizm insan hakları hukukunun ortaya çıkışına kadar uluslararası hukukta kendisine yer bulabilmiş bir yaklaşım olmamıştır. İnsan hakları hukukunun gelişimiyle, uluslararası hukukta kadının sahip olduğu haklar ele alınmaya başlamıştır. Yalnız uluslararası hukukun bugün geldiği noktada da kadın, tam olarak feminizmin hedeflediği amaçlara paralel haklara sahip olamamıştır. Bunun en temel nedeni insan haklarına ilişkin uluslararası hukuk metinlerinin genellikle kadın ve erkek arasındaki ilişkilere eşitlik anlayışıyla yaklaşıyor olmasıdır. Söz konusu tutum her yönüyle yanlış değildir. Zira kadın ve erkeğin aynı hak ve yükümlülüklerle sahip olması ve kadının erkek karşısında cinsiyetçi bakış açısından bağımsız bir şekilde bu hak ve yükümlülükler çerçevesinde hareket edebilmesi sadece olumlu bir gelişme olmayıp aynı zamanda feminizmin hedeflediği hususlardan da birisidir. Sorun, bu eşitliğin aynı zamanda kadının sahip olduğu özelliklerle birlikte ele alınması ihtiyacından kaynaklanmaktadır. Yani bahsedilen tutum baştan sona yanlış olmayıp, yalnızca eksiktir. Zira tek başına “kadın erkekle eşittir” hükmüne yer vermek ve kadına karşı ayrımcılığın engellenmesini tek hedef olarak belirlemek mevcut sorunları ortadan kaldırmaz.<sup>38</sup> Bu şekilde yaklaşıldığında erkek temel alınarak oluşturulmuş hukuk kurallarına kadını ortak etmek anlayışı ortaya çıkar. Bu çıkarımı yapmak yadsınamayan bir gerçeğe dayanmaktadır. O da

<sup>38</sup> Christine Chinkin, “Feminism, Approach to International Law”, “, in R. Wolfrum (ed), The Max Planck Encyclopedia of Public International Law, Oxford University Press, 2008 -, online edition, 2010, para. 19. (Son erişim tarihi 25.03.2017).

hukuk kurallarının oluşturulmasında daha çok erkeğin bakış açısının etkinliği ve bu sebeple de bugüne kadar daha ziyade erkeğin ihtiyaçlarının ön planda tutulduğu hukuk sistemlerinin oluşturulmuş olmasıdır.<sup>39</sup> İnsan hakları hukuku da kadın – erkek eşitliği ifadesini kullanarak kadının rolünü erkek egemen hukuk sistemlerinde güçlendirmeye çalışmaktadır. Bu durumda da feminizm, uluslararası hukukta daha çok ikinci yönüyle etkili olmaktadır. Feminizmin her iki yönüyle de uluslararası hukuktaki etkinliğini arttırabilmesi ve ortaya koyabilmesi kadın temelli hukuk kurallarının oluşturulmasına bağlıdır.<sup>40</sup> Esasen bu hususun normatifliği ortadadır; fakat pozitif hukuk kurallarının oluşturulmasında daha etkin bir hale getirilmedikçe amaçlanan sonuçların elde edilmesi pek de mümkün görünmemektedir.

#### IV. İnsan Haklarına İlişkin Uluslararası Antlaşmalarla Oluşturulan Sistemin Feminizmi Sınırlandırması Sorunu

İnsan hakları hukukuna ilişkin oluşturulan her türlü belge, antlaşma, temel prensipler vs. BM'nin ve bölgesel örgütlerin oluşturduğu sistematik çerçevesinde uygulama alanı bulmakta, devlet ile birey arasındaki ilişkiler uluslararası hukuk çerçevesinde ele alınmaktadır. İnsan hakları hukukuna ilişkin normlar, uluslararası hukukun diğer konularına ilişkin normlarda olduğu gibi uluslararası örf ve adet hukuku kuralları, uluslararası antlaşmalar ve hukukun genel ilkeleri içerisinde yer almaktadır. İnsan haklarına ilişkin uluslararası antlaşmalar uluslararası hukukun gelişimine önemli katkıda bulunmakla birlikte, her temel hak ve özgürlük ile onların uluslararası hukuka olan ve olması muhtemel etkileri kodifiye edilmemektedir.<sup>41</sup> Konuya ilişkin uluslararası örf ve adet hukuku kurallarının tespit edilmesindeki güçlük de göz önünde bulundurulduğunda, ilgili uluslararası antlaşmaların, kadın haklarına yönelik tutum ve uygulamaların belirlenmesinde esas

<sup>39</sup> Hilary Charlesworth, Christine Chinkin, and Shelley Wright, "Feminist Approaches to International Law", *American Journal of International Law*, Vol. 85 (4), 1991, s. 622.

<sup>40</sup> Konuya ilişkin çalışmalara örnek olması bakımından bkz. UNCHR, Report, UN Doc. A/HRC/19/41 (2011).

<sup>41</sup> Bertrand G. Ramcharan, "The Law Making Process: From Declaration to Treaty to Custom to Prevention", in *The Oxford Handbook of International Human Rights Law*, Dinah Shelton (Ed.), Oxford/New York: Oxford University Press, 2013, s. 507, 508.

teşkil ettiği görülmektedir. Bu sebeple her ne kadar kadının sahip olduğu temel hak ve özgürlüklerin belirlenmesi ve yorumlanmasında doğal hukuk anlayışı esas olarak benimsenip, insan hakları hukukunun normatif yapısının ön planda tutulması gerekse de uygulamanın bu yönde şekillenmesine devletler izin vermemektedirler.<sup>42</sup> Uluslararası mahkemeler, uluslararası antlaşmalardan bağımsız bir korumanın olması gerektiği sonucuna varılmasını sağlasa da somutlaştırılmış bir yöntemden ya da uluslararası hukuk normundan bahsetmemektedirler.<sup>43</sup> Yani devletler ve uluslararası mahkeme kararları normatif değerlerin uluslararası antlaşmalarda ele alındığı ölçüde etki doğurmasından başka bir sonucu ortaya koyamamaktadırlar.

Devletlerin büyük çoğunluğu, insan hakları hukukuna ilişkin uluslararası antlaşmaların kadınlar bakımından daha farklı bir şekilde uygulanması gerektiği hususunda anlaşmaktalarsa da bu hakların kapsamı konusunda uyuşmazlığa düşmektedirler. Bunun bir nedeni devletlerin sahip oldukları kültürel farklılıklara bağlı olarak kadınların sahip olacağı haklara ilişkin birbirinden çok farklı yaklaşımların bulunmasıdır. Bu sebeple batı tipi insan hakları hukukunun dünya-daki bütün devletlere ve topluluklara aynı şekilde uygulanması kolay

<sup>42</sup> Devletlerin söz konusu tutumlarının, uluslararası hukukta kadının korunmasına yönelik bir sonuç alınamamasının nedeni olduğu ileri sürülebilir. Zira insan hakları hukukunun iradeci pozitivistliğe bağımlı kılınması, devletlerin güç ilişkileri ve politikaları çerçevesinde kadını ön plana çıkarmak istememelerine katkıda bulunmaktadır. (Juan M. Amaya Castro, "Feminism and International Law: 20 Years after Charlesworth, Chinkin, and Wright", Runnymede Lecture, Universiteit van Amsterdam: Amsterdam, 9 June 2011, s. 7, 8.) Aynı şekilde uluslararası mahkeme kararlarında da cinsiyet-nötr bir yaklaşımla işlenen cinsel suçların soykırım, insanlığa karşı suç ve savaş suçu gibi adlandırmalarla ifade edilmesine rağmen, kadına karşı işlenen suç diye ifade edilmemesi kadının ikinci planda tutulduğu izlenimini yaratmaktadır. (Bkz. The Prosecutor v. Akayesu, Judgement, ICTR-96-4-T, 2 September 1998, para. 496.) Feminizm, çalışmanın başında da belirtildiği üzere uluslararası hukukta yalnızca temel hak ve özgürlüklere ilişkin uluslararası hukuk kurallarının kadına ne şekilde uygulanacağı sorusuna cevap aramaz. Aynı zamanda (her ne kadar bu çalışmanın konusunu oluşturmaya da) kadının uluslararası hukuk kurallarının meydana getirilmesinde, uluslararası örgütlerin karar mercilerinde bulunmalarında vb. durumlarda sahip oldukları etkinliği de arttırmayı hedefler. Bu sebeple, feminist teoriyi savunan yazarlar, erkeklerin karar alma süreçlerindeki etkilerini kaybetmemek için kadının ikinci planda kalacağı bir uluslararası hukuk uygulamasında ısrar ettiklerini ileri sürmektedirler.

<sup>43</sup> Bkz. Staatkundig Gereformeerde Partij v Netherlands, App. No. 58369/10, ECtHR, 2012. Pichon and Sajous v France, App. No. 49853/99, ECtHR, 2001.

değildir.<sup>44</sup> Ayrıca pek çok devlet kadına özgü de olsa kendi iç hukukunda kapsamı geniş bir uluslararası insan hakları hukuku uygulamasını hayata geçirmek istememektedir. Batı tipi demokrasiyle yönetilen devletlerdeyse kültürel farklılık, kadın haklarının etkin korunması ve uygulanması bakımından ileri sürülebilecek bir mazeret değildir.

Feminist yaklaşım, uluslararası hukukun erkeğe ayrıcalıklı bir uygulama alanı sunduğunu ileri sürmektedir. Bu açıdan söz konusu düzenin uygulanmasına karşı çıkmakta ve yeniden değerlendirilmesini sağlamayı hedeflemektedir. Anılan hedef uluslararası hukuk kurallarının oluşturulması süreci ön plana çıkarılarak eleştirilmektedir. Buna göre pozitif uluslararası hukukun meydana getirilmesinde cinsiyetsiz (cinsiyet-nötr) bir yaklaşımın benimsendiği ileri sürülmektedir. Münhasır ekonomik bölgenin hukuki statüsünü oluşturan kuralların bu hususa ilişkin örnek olarak verildiği görülmektedir.<sup>45</sup> Bahsi geçen eleştiriye katılmak mümkün değildir. Söz konusu eleştiri esasında feminist yaklaşımın özü tam olarak kavranmadan yapılmaktadır. Şu ana kadar yapılan açıklamalardan da anlaşılacağı üzere feminist yaklaşım, uluslararası hukukun çoğu zaman getirdiği cinsiyetler arasındaki eşitliği koruyan hükümlerin kadını ikinci plana attığını da bir sav olarak ortaya atmaktadır. Zira çalışmanın başından itibaren dile getirildiği üzere feminist yaklaşım iki yönlü sonuç alabilmenin peşindedir. Erkek karşısında eşit haklara sahip olunması konunun bir yönünü oluştururken, kadının kadın olmasından ileri gelen özelliklerinin değerlendirilmesi de öbür yönünü oluşturmaktadır. Ayrıca münhasır ekonomik bölge kavramına yönelik bir uluslararası hukuk kuralının örnek olarak kullanılması abesle iştirakdir. Zira kadın hakları birey olmaktan ileri gelir. Bireyin haklarını uluslararası hukukun içinde özel olarak insan hakları hukuku korur. Bu sebeple insan hakları hukukuna ilişkin olmayan, doğrudan devletlerin sahip olduğu haklara yönelik kurallarla eleştiri getirmek anlaşılabilir değildir.

İlgili uluslararası antlaşmaların hükümlerinin ne şekilde uygulanması gerektiğine yönelik, çok sayıda uluslararası örgüt ve uzmanlık kuruluşunun karar ve uygulamaları bulunmaktadır. Ancak hem

<sup>44</sup> Aaron Xavier Fellmeth, "Feminism and International Law: Theory, Methodology, and Substantive Reform", *Human Rights Quarterly*, Vol. 22(3), 2000, s. 688.

<sup>45</sup> Tesson, s. 655.

uluslararası antlaşmaların hem de karar ve uygulamaların oluşturduğu sistematik kadın hakları bakımından baştan sağma ve gelişigüzel bir sistematığı ortaya çıkarmıştır. Kadına ve kadının sahip olduğu özelliklere dikkat çekilmekte ancak insan hakları hukukunun kapsamına gerçek anlamda bir girdi yapılamamaktadır.<sup>46</sup> Kadının haklarının ihlaline uygulanan insan haklarına ilişkin uluslararası antlaşma hükümleri adeta kadını savunmasız bırakmaktadır.<sup>47</sup> Kadın haklarının korunmasında feminizm bu sistematikle mücadele etmek zorunda kaldığı için sistem içerisinde bir çözüm arayışını da gerçekleştirmeye çalışmaktadır. Bu sistem içerisinde de çeşitli uluslararası antlaşmalarda kadının durumuna ilişkin yetersiz de olsa etkiler doğurmaktadır.<sup>48</sup> Sistemin kadın haklarının mevcut uluslararası antlaşmalar çerçevesinde uygulanmasını dikte ettiği dikkate alındığında feminizm de mevcut doğrudan ya da dolaylı insan haklarına ilişkin uluslararası antlaşmaların oluşturduğu sistemin kadın haklarına uygun bir biçimde yorumlanmasını beklemektedir.<sup>49</sup> Bu kapsamda ele alınabilecek Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin (AİHM) ortaya koyduğu bir yorum yöntemi de bulunmaktadır. O da dinamik yorum yöntemidir.

İnsan haklarına ilişkin uluslararası antlaşmaların düzenlediği temel hak ve özgürlüklerin korunmasının herkes için geçerli objektif bir nitelik taşıdığı doktrinde ve uygulamada genel olarak kabul edilmektedir. Ancak söz konusu objektif nitelik, bu uluslararası antlaşmaların konusu ve uygulanacak yer bakımından yorumlanmasında bir takım farklılıkların meydana gelmesine engel olamamaktadır.<sup>50</sup> Bu nedenle AİHM, AİHS'nin doktrinde dinamik yorum olarak adlandırılan yorum yöntemiyle ele alınması gerektiğini vurgulamıştır. Mahkeme, çe-

<sup>46</sup> Bkz. UNCERD, General Recommendation XXV, Gender Related Dimensions of Racial Discrimination, Annex V, A/55/18 (2000), s. 152.

<sup>47</sup> Hilary Charlesworth, "Not Waving but Drowning: Gender Mainstreaming and Human Rights in the United Nations", *Harvard Human Rights Journal*, Vol. 18, 2005, s. 10.

<sup>48</sup> Anne Orford, "Contesting Globalization: A Feminist Perspective on the Future of Human Rights", *Transnational Law and Contemporary Problems*, Vol. 8(2), 1998, s. 191.

<sup>49</sup> Brooks, s. 348 vd.

<sup>50</sup> Alexander Orakhelashvili, "Restrictive Interpretation of Human Rights Treaties in the Recent Jurisprudence of the European Court of Human Rights", *European Journal of International Law*, Vol. 14(3), 2003, s. 533.

şitli kararlarında AİHS'nin belirli bir maddesinin Sözleşme'nin tarafı devletlerce, mevcut hukuk düzenleri itibariyle farklı şekillerde uygulanabileceğini ifade etmiştir. Yani her devlet kendi iç organizasyonu ve hukuk sistemi itibariyle farklı uygulamalara vücut verebilirler.<sup>51</sup> AİHM, aynı zamanda devletlerin AİHS'nin bir maddesinin, insan haklarının korunması amacının gerçekleştirilebilmesi bakımından somut olaya, gelişen ve değişen şartlara uygun bir şekilde yorumlayabileceğini ortaya koymuştur. Amerikalılar Arası İnsan Hakları Mahkemesi (AAİHM) de AİHM'nin bu içtihadını yerinde bulmuş ve benimsemiştir.<sup>52</sup>

Mahkemenin ortaya koyduğu yöntemin kadın hakları bakımından da dikkatlice irdelenmesi gerekmektedir. Zira kadın hakları da, bu yorum yöntemiyle ele alındığı takdirde önemli bir yol kat edilecektir. İnsan haklarının korunması ve geliştirilmesi için getirilen uluslararası antlaşma hükümleri nasıl ilgili devletin şartları altında ancak hükmün objektif niteliğine bağlı bir şekilde yorumlanıyorsa kadın hakları da aynı şekilde yorumlanabilecektir. Yani bir uluslararası antlaşmanın getirdiği hüküm kadın dikkate alınarak, kadının sahip olduğu özelliklere uygun bir şekilde yorumlanacak, ilgili hükmün özünden sapmadan uygulama sağlanabilecektir. Bununla birlikte söz konusu yöntemin başarıya ulaşılabilmesi kadın haklarının uluslararası yargı organlarınc bu veya benzer bir yorumla ele alınmasına bağlıdır. Bugüne kadar uluslararası yargı organlarının konuya bakışı genel anlamda cinsiyet ayrımcılığının önlenmesi ve kadın - erkek eşitliği çerçevesinde olmuştur. Dinamik yorumsa ilk planda devletlerarası uygulamalar arasındaki farklılıkların ilgili uluslararası antlaşma hükmünün çizdiği çerçeveye uygun olmasını aramış, daha sonra somut olay ile değişen ve gelişen koşulları da bu kapsama almıştır. İlgili uluslararası antlaşmaların yorumlanarak kadın haklarının da bu çerçevede değerlendirilmesinin önünde bir engel bulunmamaktadır.

<sup>51</sup> Case of Handyside v. The United Kingdom, App. No. 5493/72, ECtHR, 1976, para. 48. Tyrer v the United Kingdom, App. No. 5856/72, ECtHR, 1978, para. 31. Case of Zarb Adami v. Malta, App. No. 17209/02, ECtHR, 2006, para. 48.

<sup>52</sup> The Right to Information on Consular Assistance in the Framework of the Guarantees of the Due Process of Law, Advisory Opinion, OC - 16/99, IACtHR Series A., No. 16, 1999, para. 58. Juridical Condition and Rights of the Undocumented Migrants, Advisory Opinion, OC - 18/03, IACtHR Series A., No. 18, 2003, para. 58.

## SONUÇ

Kadın haklarının korunması ve kadının uluslararası hukuktaki konumunun güçlendirilmesi, insan hakları hukukundan bağımsız düşünülebilecek bir sorunsal değildir. Kadın hakları doğrudan insan hakları hukukunun konusunu oluşturmaktadır. Yalnız insan hakları hukuku, sahip olduğu özellikleri yansıtabildiği bir uluslararası hukuk uygulamasının meydana gelmesini sağlayamamaktadır. Bu sebeple devletlerin iradelerinden bağımsız etkinliğe sahip olamamaktadır. Kadın hakları da bahsedilen sorundan etkilenmektedir. Feminist yaklaşım, bir yandan insan hakları hukukunun etkinliğini artırıcı katkılar sağlarken, diğer yandan insan hakları hukukunun yöntem ve araçlarını kullanarak kadını, uluslararası hukukta erkekten bağımsız bir aktör haline getirmeye çalışmaktadır. Bununla birlikte mevcut insan hakları hukukuna ilişkin metinler, birkaç istisna kenara bırakılırsa, kadını sahip olduğu özelliklerle dikkate almamaktadır. Söz konusu durum feminist yaklaşımın hedeflediği sonuçların meydana gelmesini engellemektedir.

Uluslararası hukukta devletlerin ve diğer aktörlerin endişesi, feminizmin yeni bir uluslararası hukuk yaratmaya çalıştığıdır. Bu yönde görüşleri olan yazarlar da vardır. Ancak feminist yaklaşımı benimseyen ve savunan yazarlar genellikle güncel uluslararası hukuk kurallarının kadın bakımından uygulanabilir hale getirilmesini istemektedirler. Konuya ilişkin yeni kuralların oluşturulması da bir ihtiyaç olarak ortaya çıkabilecektir; fakat amaç sıfırdan başlayarak yeni bir uluslararası hukuk sistemi inşa etmek değildir.

İnsan hakları hukukunun doğal hukuk anlayışına dayanan normatif yapısı görmezden gelinebilecek bir gerçek değildir. Bununla birlikte insan hakları hukukuna ilişkin uygulamalar genellikle uluslararası antlaşma hükümleri çerçevesinde şekillenmektedir. Dolayısıyla insan hakları hukukunun temel yapısına aykırı şekilde, iradeci pozitivism çerçevesinde bir uygulama oluşturulmakta; devletlerin, özellikle kendilerine karşı korunacak bireyin hakları bakımından oynadığı rolde olumlu anlamda çok fazla gelişme yaşanmamaktadır.

Feminist yaklaşım da uluslararası hukukta doğurmayı hedeflediği sonuçlara bu sebeple ulaşamamaktadır. Oysa feminist yaklaşımın uluslararası hukukta yaratmak istediği etki, mevcut uluslararası hukuk kurallarının, kadının özelliklerini dikkate alarak, yorumlanması-

nı sağlamaktır. Bu yaklaşımın belirlenmesi durumunda kadının insan hakları hukukunun normatif yapısına uygun şekilde korunması ve konumunun güçlendirilmesi mümkün olacaktır. Ancak bu düşüncenin güncel uluslararası hukuk uygulamalarında etki doğurması kolay görünmeyip, bireyin korunmasını amaç edinen uluslararası hukuk, kadını eksik bir şekilde koruyarak feminist yaklaşımın etkinliğini sınırlandırmaktadır.

### Kaynakça

#### Kitaplar ve Makaleler

- Akkutay Ali İbrahim, *Diplomatik Koruma ve İnsan Hakları İlişkisi*, Ankara: Adalet Yayınevi, 2013.
- Amaya Castro, Juan M., "Feminism and International Law: 20 Years after Charlesworth, Chinkin, and Wright", *Runnymede Lecture*, Universiteit van Amsterdam: Amsterdam, 9 June 2011, s. 1 – 10.
- Brooks Rosa Ehrenreich, "Feminism and International Law: An Opportunity for Transformation", *Yale Journal of Law and Feminism*, Vol. 14, 2002, s. 345 – 361.
- Buergenthal Thomas, "The Contemporary Significance of International Human Rights Law", *Leiden Journal of International Law*, Vol. 22 (2), 2009, s. 217 – 223.
- Buergenthal Thomas, "The Normative and Institutional Evolution of International Human Rights", *Human Rights Quarterly*, Vol. 19(4), 1997, s. 703 – 723.
- Charlesworth Hilary, "Feminist Ambivalence about International Law", *International Legal Theory*, Vol. 11(1), 2005, s. 1 – 8.
- Charlesworth Hilary, "Not Waving but Drowning: Gender Mainstreaming and Human Rights in the United Nations", *Harvard Human Rights Journal*, Vol. 18, 2005, s. 1 – 18. (2005/a)
- Charlesworth Hilary, "Feminist Methods in International Law", *Studies in Transnational Legal Policy*, Vol. 36, 2004, s. 159 – 183.
- Charlesworth Hilary, "Feminists Critiques of International Law and Their Critics", *Third World Legal Studies*, Vol. 13(1), 1995, s. 1 – 16.
- Charlesworth Hilary, Chinkin, Christine and Wright, Shelley, "Feminist Approaches to International Law", *American Journal of International Law*, Vol. 85 (4), 1991, s. 613 – 645.
- Chinkin Christine, "Women, Rights of, International Protection", in R. Wolfrum (ed), *The Max Planck Encyclopedia of Public International Law*, Oxford University Press, 2008 –, online edition, 2010. (Son erişim tarihi 25.03.2017).
- Chinkin Christine, "Feminism, Approach to International Law", in R. Wolfrum (ed), *The Max Planck Encyclopedia of Public International Law*, Oxford University Press, 2008 –, online edition, 2010. (Son erişim tarihi 25.03.2017).
- Çalı Başak, "Balancing Human Rights? Methodological Problems with Weights, Scales and Proportions", *Human Rights Quarterly*, Vol. 29 (1), 2007, s. 251 – 270.
- Edwards Alice, *Violence Against Women Under International Human Rights Law*, Cambridge/New York/Merlbourne: Cambridge University Press, 2011.

- Engle Karen, "International Human Rights and Feminism: When Discourses Meet", *Michigan Journal of International Law*, Vol. 13(3), 1992, s. 517 – 610.
- Fellmeth Aaron Xavier, "Feminism and International Law: Theory, Methodology, and Substantive Reform", *Human Rights Quarterly*, Vol. 22(3), 2000, s. 658 – 733.
- Freeman Michael, "Universalism of Human Rights and Cultural Relativism", in *Routledge Handbook of International Human Rights Law*, Scott Sheeran and Nigel Rodley, London/New York: Routledge, 2014, s. 49 – 61.
- Kelsen Hans, *General Theory of Law and State*, Translated by Anders Wedberg, Cambridge/Massachusetts: Cambridge University Press, 1949.
- Koskenniemi Martti, *From Apology to Utopia – The Structure of International Legal Argument*, Cambridge: Cambridge University Press, 2005.
- Kouvo Sari, *Making Just Rights? – Mainstreaming Women's Human Rights and a Gender Perspective*, Uppsala: Lustu Forlag, 2004.
- Merry Sally Engle, *Human Rights and Gender Violence – Translating International Law into Local Justice*, Chicago/London: The Chicago University Press, 2006.
- Moka-Mubelo Willy, *Reconciling Law and Morality in Human Rights Discourse – Beyond the Habermasian Account of Human Rights*, Cham: Springer, 2017.
- Orakhelashvili Alexander, "Restrictive Interpretation of Human Rights Treaties in the Recent Jurisprudence of the European Court of Human Rights", *European Journal of International Law*, Vol. 14(3), 2003, s. 529 – 568.
- Orford Anne, "Feminism, Imperialism and the Mission of International Law", *Nordic Journal of International Law*, Vol. 71(2), 2002, s. 275 – 296.
- Orford, Anne, "Contesting Globalization: A Feminist Perspective on the Future of Human Rights", *Transnational Law and Contemporary Problems*, Vol. 8(2), 1998, s. 171 – 198.
- Otto Dianne, "Women's Rights", in *International Human Rights Law*, Daniel Moeckli, Sangeeta Sheh, and Sandesh Sivakumaran (Eds.), Second edition, Oxford: Oxford University Press, 2014, s. 316 – 332.
- Preston R. Christopher and Ahrens, Ronald Z., "United Nations Convention Documents in Light of Feminist Theory", *Michigan Journal of Gender and Law*, Vol. 8(1), 2001, s. 1 – 43.
- Ramcharan Bertrand G., "The Law Making Process: From Declaration to Treaty to Custom to Prevention", in *The Oxford Handbook of International Human Rights Law*, Dinah Shelton (Ed.), Oxford/New York: Oxford University Press, 2013, s. 500 – 527.
- Saloom Rachel, "A Feminist Inquiry into International Law and International Relations", *Roger Williams University Law Review*, Vol. 12(1), 2006, s. 159 – 181.
- Soussan Audrey, "From Law as a Means to Law as an End: About the Influence of International Human Rights Law on the Structure of International Law Rules", in *The Influence of Human Rights on International Law*, Norman Weiß and Jean-Marc Thouvenin (Eds.), Heidelberg/Dodrecht/ New York: Springer, 2015, s. 3 – 12.
- Tesson Fernando R., "Feminism and International Law", *Virginia Journal of International Law*, Vol. 33(3), 1993, s. 647 – 684.

- Turner Bryan S., "Sociology of Human Rights", in *The Oxford Handbook of International Human Rights Law*, Dinah Shelton (Ed.), Oxford/New York: Oxford University Press, 2013, s. 83 – 104.
- Van Leeuwen Fleur, " 'Women's Rights are Human Rights!': the Practice of the United Nations Human Rights Committee and the Committee on Economic, Social and Cultural Rights", in *Women's Human Rights – CEDAW in International, Regional and National Law*, Anne Hellum and Henriette Sindig Aasen, Cambridge: Cambridge University Press, 2013, s. 242 – 267.

### **Uluslararası Mahkeme Kararları**

- Advisory Opinion on Proposed Amendments to the Naturalization Provisions of the Constitution of Costa Rica , Advisory Opinion OC-4/84, IACtHR Series A No. 4, 1984.
- Ahmadou Sadio Diallo (Republic of Guinea v Democratic Republic of the Congo), Judgment, 2010 ICJ Rep.
- Barcelona Traction Light and Power Company Case (Belgium v. Spain), 1970 ICJ Rep.
- Burghartz v Switzerland, App. No. 16213/90, ECtHR, 1994.
- Case of Zarb Adami v. Malta, App. No. 17209/02, ECtHR, 2006.
- Case of Handyside v. The United Kingdom, App. No. 5493/72, ECtHR, 1976.
- Juridical Condition and Rights of the Undocumented Migrants, Advisory Opinion, OC – 18/03, IACtHR Series A., No. 18, 2003.
- Legal Consequences for States of the Continued Presence of South Africa in Namibia (South West Africa) (Security Council), Advisory Opinion, 1970 ICJ Rep.
- Pichon and Sajous v France , App. No. 49853/99, ECtHR, 2001.
- Reservations to the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime and Genocide, Advisory Opinion, 1951 ICJ Rep.
- Schuler-Zraggen v Switzerland , App. No. 14518/89, ECtHR, 1993.
- Staatkundig Gereformeerde Partij v Netherlands , App. No. 58369/10, ECtHR, 2012.
- The Corfu Channel Case (United Kingdom of Great Britain and Northern Ireland v. Albania), Merits, 1949 ICJ Rep.
- The Prosecutor v. Akayesu, Judgement, ICTR-96-4-T, 2 September 1998.
- The Right to Information on Consular Assistance in the Framework of the Guarantees of the Due Process of Law, Advisory Opinion, OC – 16/99, IACtHR Series A., No. 16, 1999.
- Tyrer v the United Kingdom, App. No. 5856/72, ECtHR, 1978.
- Unal Tekeli v Turkey, App. No. 29865/96, ECtHR, 2004.

### **Uluslararası Dokümanlar**

- CEDAW Committee, General Recommendation No. 19, Eleventh Session, 1992, [http://tbinternet.ohchr.org/Treaties/CEDAW/Shared%20Documents/1\\_Global/INT\\_CEDAW\\_GEC\\_3731\\_E.pdf](http://tbinternet.ohchr.org/Treaties/CEDAW/Shared%20Documents/1_Global/INT_CEDAW_GEC_3731_E.pdf) (Son erişim tarihi 25.03.2017)
- IACHR, Morales de Sierra v Guatemala, OEA/Ser.L/V/II.95 Doc. 7 (1997).
- UN General Assembly, General Assembly Resolution 3/217 A [Universal Declaration of Human Rights], 10 December 1948, A/RES/217(III) A (1948).

- UN Security Council, Security Council Resolution 2242 [Women and Peace and Security], 13 October 2015, S/RES/2242 (2015).
- UN Security Council, Security Council Resolution 2122 [Women and Peace and Security], 18 October 2013, S/RES/2122 (2013).
- UN Security Council, Security Council Resolution 2106 [Women and Peace and Security], 24 June 2013, S/RES/2106 (2013).
- UN Security Council, Security Council Resolution 1960 [Women and Peace and Security], 16 December 2010, S/RES/1960 (2010).
- UN Security Council, Security Council Resolution 1889 [Women and Peace and Security], 5 October 2009, S/RES/1889 (2009).
- UN Security Council, Security Council Resolution 1888 [Women and Peace and Security], 30 September 2009, S/RES/1888 (2009).
- UN Security Council, Security Council Resolution 1820 [Women and Peace and Security], 19 June 2008, S/RES/1820 (2008).
- UN Security Council, Security Council Resolution 1325 [Women and Peace and Security], 31 October 2000, S/RES/1325 (2000).
- UNCERD, General Recommendation XXV [Gender Related Dimensions of Racial Discrimination], Annex V, A/55/18 (2000).
- UNCHR, Report, UN Doc. A/HRC/19/41 (2011).
- UNHRC, *Ato del Avellanal v Peru*, UN Doc. Supp. No. 40, A/44/40 (1988).

#### **Uluslararası Antlaşmalar**

- African Convention on Human and Peoples' Rights, 27 June 1981, 1520 UNTS 217, No. 26363.
- American Convention on Human Rights, 22 November 1969, 1144 UNTS 143, No. 17955.
- Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms, 4 November 1950, 213 UNTS 220, No. 2889.
- Convention on Consent to Marriage, Minimum Age for Marriage and Registration of Marriages, 10 December 1962, 521 UNTS 232, No. 7525.
- Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination against Women, 18 December 1979, 1249 UNTS, No. 20378.
- Convention on the Political Rights of Women, 31 March 1953, 193 UNTS 136, No. 2613.
- Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide, 9 December 1948, 78 UNTS 278, No. 1021.
- International Covenant on Civil and Political Rights, 16 December 1966, 999 UNTS 171, No. 14668.
- International Covenant on Economic Social and Cultural Rights, 16 December 1966, 993 UNTS 3, No. 14531.